

ΕΝΤΥΠΩΞΕΙΣ ΕΚ ΡΩΜΗΣ

— à vol d'oiseau —

Φίλε κύριε 'Αρσένη,

ΠΙΘΥΜΩ πολὺ ν' ανταποκριθῶ εἰς τὴν φιλόφρονα πρόσκλησίν σας, ἀλλὰ συγχρόνως ἐνδοιάζω νὰ γράψω περὶ Ρώμης, μετὰ διαμονὴν τοσούτω βραχείαν ἐν αὐτῇ. Σᾶς παρεκάλεσα νὰ περιμείνητε τὸ προσεχὲ ἔτος, ὅποτε μᾶλλον ἐπισταμένως, περισσότερον εὐσυνειδήτως θὰ ἠδυνάμην νὰ σᾶς ἐκθέσω τὰς ἐντυπώσεις μου. Ἡ σπουδὴ σας καὶ ἡ ἐπιμονὴ καθιστῶσιν ἐτι δυσχερεστέραν τὴν θέσιν μου, καθ' ὅσον τὸ μὲν ἤθελα ν' ανταποκριθῶ εὐπροσώπως εἰς ἐνδείξεις τόσης φιλίας καὶ τιμῆς, τὸ δὲ ἡ Ποικίλη Στοὰ, διανύουσα ἤδη εὐτυχῶς τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς σταδιοδρομίας της, καὶ συνενοῦσα ἐν ἐπιζήλῳ συλλογῇ τὰ πνευματικὰ ἔργα τῶν κρατίστων παρ' ἡμῖν λογογράφων, ἔχει τὴν εὐλογον ἀξίωσιν νὰ μὴ περιλάβῃ ἐπιπολαιῶς τὴν ἀτάκτως γεγραμμένην οικιαγραφίαν.

Ἡ Ρώμη, περὶ ἣν ἐπιθυμεῖτε νὰ περιστραφῇ ἡ μικρὰ μου συμβολή, εἶνε ἡ Αἰωνία πόλις, ἡ μακρῶν αἰώνων βίον ἀριθμοῦσα, ἡ τοσαῦτα εὐκλεῆ γεγονότα διαδραματίσασα, εἰς ἀπείρους πολιτικούς συνελθούσα περισπασμούς, καὶ ἀποτελοῦσα σήμερον τὸ πλουσιώτατον Μουσεῖον τῆς ἑλληνικῆς, ῥωμαϊκῆς καὶ τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως τέχνης. Περὶ τὸν ἰδιάζοντα αὐτῇ τύπον ἡσχολήθησαν ἐπιφανεῖς ἱστορικοί, σοφοὶ ἀρχαιολόγοι καὶ μεγάλοι ποιηταί. Μονογραφίαι πλήρεις ἐγράφησαν καὶ διὰ μίαν μόνον ἐκκλησίαν της, δι' ἑν ῥωμαϊκὸν ἐρείπιον, δι' ἑν Μουσεῖον. Ἐννοεῖτε λοιπὸν κατὰ πόσον εἶνε δυσχερὲς τὸ ἔργον,

τὸ ὁποῖον μοι ἀνεθέσατε καὶ ἀναλαμβάνω ἐξ ἀνάγκης πρὸς ὑμᾶς καὶ τὴν *Ποικίλην Στοάν*, οὐχὶ ὁμως ὑπὸ τύπον μελέτης, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιστολιμαίας ἀνταποκρίσεις.

Θὰ σᾶς γράψω τὰς ἐντυπώσεις μου κατὰ τὸ μηνιαῖον διάστημα τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς μου ἀσυναρτήτως, συγκεχυμένως, ὁποῖαι ἀπετυπώθησαν εἰς τὴν μνήμην μου. Ἐνθαρρύνομαι δὲ νὰ τὰς ἐκθέσω μόνον, διότι μία ἐπιστολὴ οὐδεμίαν ἔχει φιλολογικὴν ἀξίωσιν. Μὴ περιμένετε λεπτομερῆ περιγραφὴν καὶ σοβαρὰν ἐξέτασιν. Τρέχων εἰς τοὺς ἀγρούς, ἵνα ἀποθαυμάσω τὰ ῥωμαϊκὰ ἀριστοτεχνήματα, διερχόμενος τὰ Μουσεῖα, ἵνα γνωρίσω ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον, τὸν Τιτιανόν, τὸν Ραφαήλ καὶ τὸν Μουρίλον, ἔρχομαι εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς συγχρόνου μεγαλοπόλεως καὶ ἀντιλαμβάνομαι ἐν ταύτῳ, κατὰ τὰς περιπλανήσεις μου, τῆς σημερινῆς κινήσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῆς Ῥώμης. Ἴδου διατὶ τὰς ἐκ ταύτης ἐντυπώσεις μου ἐπέγραψα *à vol d'oiseau*.

Ὅτε τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν εἰσῆλθον εἰς Ῥώμην, ἀφύπνισθην ἐν τῇ σιδηροδρομικῇ ἀμάξῃ μίαν σχεδὸν ὥραν πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, καὶ ἤνοιξα τὸ παραπέτασμα τοῦ μικροῦ παραθύρου, τὸ πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ εἴλκυσε τὴν προσοχὴν μου, ἦσαν τὰ ἐρείπια τῶν ῥωμαϊκῶν ὑδραγωγείων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης μοι ἐπεβλήθη τὸ μεγαλεῖον τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, καὶ προβλέπω ὅτι ἡ πρώτη μου αὐτὴ ἐντύπωσις θὰ ὑπερισχύσῃ πασῶν τῶν λοιπῶν, καὶ θὰ εἶνε καὶ ἡ τελευταία, ὅταν πέπτρωται ν' ἀπέλθω ἐντεῦθεν. Ἡ παλαιὰ κοσμοκρατεῖρα πόλις ἐπιβάλλεται καὶ ἐπισκιάζει τὴν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ἠνωμένου ἰταλικοῦ βασιλείου, ὅσον ἡ ἀνάμνησις εὐκλεοῦς ἀνδρὸς ἐπικαθῆται ἀπελπιστικῶς ἐπὶ τῆς ζωῆς υἱοῦ, μηδὲν ἀντάξιον ἐκείνου ἐργασαμένου.

Ὁ ἐνθουσιασμός μου οὗτος ἐξεδηλώθη εὐθὺς τὴν ἐπιούσαν, ὅτε ἤρχισα τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐπισκέψεις μου εἰς τὸ Καπιτώλιον, τὸ Βατικανόν, τὸ Πάνθεον, τὴν ῥωμαϊκὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Κολοσσαῖον. Ὅτε μεθ' ἱερᾶς συγκινήσεως ἐπάτησα τὸ σεμνὸν ἔδαφος, ἐνθα ὑψοῦτο μεγαλοπρεπῆς, καλλιμάρμαρος, ὁ παμμέγιστος ναὸς τοῦ Καπιτωλίου Διός, οὕτινος μόνον αἱ βάσεις ἀπομένουσι, χρησιμεύουσαι ὡς ἔρεισμα εἰς τὸ σημερινὸν κατάστημα τοῦ δημαρχείου τῆς Ῥώμης. Ὅτε ἀπεθαύμαζον τὴν ἀθάνατον Ἀφροδίτην καὶ τὸν Φαῦνον. Ὅτε εἰς τὰ Μουσεῖα τοῦ Πάπα ἐβλεπον τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς τέχνης, τὸν Μελέαγγρον, τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Περσέα, τὸν Ἐρωτα, καὶ διηρχόμεν τὰς

αιθούσας τοῦ Ῥαφαήλ, ἐν αἷς ἡ Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος καὶ αἱ Παναγίαι του, ἡ Ἀγγελικὴ Φορναρίνου καὶ ἡ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν. Ὅτε ἐπεσεκπετόμη τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰς θέρμας τῶν Ῥωμαίων Καισάρων, ἢ τὴν Ἀγοράν, καὶ ἀναπαρίστων κατὰ διάνοιαν ὅλον τὸν ἐκλιπόντα μεγαλοργὸν ἐκεῖνον βίον. Ὅτε ἀνηρχόμη εἰς τὰ ὕψη τοῦ Κολοσσαίου, ἐν τῷ ὀπίω τσοῦτον ἔρρευσε αἷμα, ἐπικροτοῦντος τοῦ πλήθους καὶ συμπαρισταμένου τοῦ αὐτοκράτορος. Ὅτε εἰς τὸ Πάνθειον ἐκλινον εὐλαβῆς γόνυ πρὸ τοῦ τάφου τοῦ Ῥαφαήλου, καὶ εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον τοῦ Βίνκολη ἀντελαμβανόμεν τῆς μεγαλοργουῦ διανοίας τοῦ Μιχαήλ Ἀγγέλου ἐν τῷ ἀγάλματι τοῦ Μωϋσεως. Ὅτε εἰσηρχόμη εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον, τὸ ἀριστούργημα τῆς χριστιανικῆς τέχνης, τὸ ἐγκλιεῖον τόσον πλοῦτον, τόσην τέχνην, καὶ τηλικούτον μεγαλεῖον καὶ ἁρμονίαν τοῦ ὅλου πρὸς τὰ μέρη, τόσας παραδόσεις, ἱστορίαν ἅμα καὶ ποίησιν!

Ἡ Ῥώμη ἔχει περὶ τὰς τετρακοσίας ἐκκλησίας, ἰδρυθείσας σχεδὸν πάσας κατὰ τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα. Οἱ Σιζῆτοι, οἱ Οὐρβῆνοι, οἱ Λέοντες, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Ἀλέξανδροι καὶ οἱ Πῖοι, πάντες οἱ κυριαρχήσαντες αὐτῆς Πάπαι, ἐπέγραψαν ἐπιδεικτικῶς καὶ μέχρι φορτικότητος τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα ἐπὶ τῶν προσόψεων τῶν οἰκῶν τοῦ Θεοῦ, οὓς ἐσεβάσθη ἀλλ' ἐμαύρισε ἀνηλεῶς ὁ χρόνος. Τὰ καλλιτεχνικώτερα τῶν μεγάρων τῆς ἰταλικῆς πρωτεύουσας εἶνε τὰ βενετικὰ καὶ τὰ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος παλάτια. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ καὶ τὰ μέγαρα εἶνε μικρὰ ἀπειροπληθῆ Μουσεῖα, περιλαμβάνοντα ἀγάλματα, τοιχογραφίας, εἰκόνας πεφημισμένων καλλιτεχνῶν. Γέρων συμπατριώτης μου, μεθ' οὗ ἐν ὠραίᾳ φθινοπωρινῇ ἡμέρᾳ ἐξέδραμον ἀπὸ τοῦ ἁγίου Πέτρον μέχρι τοῦ ἁγίου Παύλου, ἐκπληττόμενος πρὸ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων μαρμάρων τῶν πρωτεύόντων τούτων ναῶν, μοὶ ἔλεγε: Ἐὰν κατῆρχετο ὁ Ἰησοῦς ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὴν γῆν, δὲν θὰ ἐξεδίωκε κακοὺς κακῶς ὅλους τοὺς καλογήρους οἵτινες μετέβαλον τὸν οἶκον αὐτοῦ εἰς οἶκον ἐμπορίου; Ὁ φίλος μου ἀνῆκεν εἰς τὴν χορείαν τῶν φανατικῶς πολεμούντων πᾶν τὸ ἀναμνησκον τὴν δυναστείαν τοῦ ῥάσου. Πάντες ὅμως οἱ ἀποθαυμάζοντες τὰς λαμπρὰς ταύτας τῆς τέχνης συλλογὰς εὐλογοῦσι τὰ ὀνόματα ἐκεῖνων, ὅσοι συνετέλεσαν εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν, ἀδιαφοροῦντες ἐὰν ἔφερον τὴν παπικὴν τιάραν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὀλίγων κατενόηθη ἴσως ὅτι ἡ Ῥώμη συναποτελεῖται ἐκ τριῶν οὕτως εἰπεῖν πόλεων, τῆς ἀρχαίας τῶν Καισάρων, τῆς παπικῆς καὶ τῆς νέας τοῦ βασιλέως Οὐμβέρτου. Ἡ ἀρχαία Ῥώμη, ἡ νεκρὰ νῦν καὶ ἐρείπιον μόνον παρουσιάζουσα, εἶνε ἐν τούτοις ἡ ἐνέ-

χουσα πλείονα ζώην καὶ κάλλος ἢ τοῦ Ἁγίου Πατρὸς ἄλλοτε πρωτεύουσα, ἢ σκοτεινὰς καὶ στενάς καὶ σκολιάς καὶ ἀδιεξόδους ὁδοὺς περικλείουσα, παραφυλάττει καὶ τὰ κειμήλια ἐποχῆς, καθ' ἣν παρῆγε τέλεια ἔργα ἢ τέχνη. Ἡ σημερινὴ ὅμως μεγαλόπολις, ἢ ἐκ μεγάλων οἰκιῶν ἀποτελουμένη, ἐκ πλατυτάτων ὁδῶν καὶ λεωφόρων, οὔτε ἐκείνης ἔχει τὸ ἐπιβάλλον μυστήριον, τὸν ἰδιάζοντα τύπον, οὔτε μεγάλης εὐρωπαϊκῆς πόλεως εἰκόνα.

Ἄν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναγνώσῃσι τὴν ἐπιστολὴν μου ταύτην Ῥωμαῖοι! εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῆτε μετὰ πόσης περιφιλαντίας λαλοῦσι περὶ αὐτῶν, μετὰ πόσης περιφρονήσεως ἀναφέρουσι τοὺς λοιποὺς βροτούς, οἵτινες δὲν ἔχουσι τὴν εὐτυχίαν νὰ κατάγωνται κατ' εὐθείαν γραμμὴν ἐκ τῶν Πατρικίων καὶ τῶν Καισάρων! Ἐκ τῆς καταδρομῆς ταύτης, ἣν ὑφίσταται σύμπαν τὸ ἀνθρώπινον γένος, μὴ νομίσητε ὅτι ἐξαιροῦνται οἱ συμπατριῶταί των κάτοικοι τῆς Φλωρεντίας, τῆς Νεαπόλεως, τῆς Λιβόρνου, τῆς Μεσσίνης. Περιεχαρακώθησαν ἐντὸς παχυτάτου σινικοῦ τείχους καὶ ἀρέσκονται νὰ θεωρῶσι πᾶν τὸ πέραν τούτου ὑπάρχον ὡς ἀνάξιον ν' ἀτενίσῃ τὸ ὕψος αὐτῶν καὶ τὸ μεγαλεῖον!

Ὅποταν ἀποσπασθῆ τις ἐκ τῆς πόλεως καὶ ζητήσῃ νὰ παρακολουθήσῃ τῆς νεωτέρας τέχνης τὴν πρόοδον, θὰ ἀποκομίσῃ λίαν εὐαρέστους ἐντυπώσεις. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Παύλου εἶδον ἐξαιτίας εἰκόνας καὶ ἀγάλματα, εἰς τὸ Βατικανὸν περιειργάσθη συγχρόνων ζωγράφων συνθέσεις, καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ Ἑθνικῇ Ὀδῷ διαρκῆ ἔκθεσιν τὰς ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις Συλλογὰς, γλυπτικῆς ἔργα, ἅτινα περιποιῶσι τιμὴν εἰς τὴν σημερινὴν ἰταλικὴν καλλιτεχνίαν.

Ἐν τούτοις! δὲν γνωρίζω μὴ ἢ ἀρχαιότης ὅπως καὶ ἡ ἀπόστασις περιβάλλουσι τὰ ἀντικείμενα μαγικόν τινα πέπλον. Ἄλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἐκ πάντων τῶν νεωτάτων καλλιτεχνημάτων ἀνεξάλειπτος θὰ μείνῃ ἐκ τῆς μνήμης μου ὁ Ἄγγελος τοῦ Κανόβα, ἀποτελῶν, ἐντὸς τοῦ κολοσσιαίου ναοῦ τοῦ ἁγίου Πέτρου, μέρος συμπλέγματος μνήματος δὲν ἐνθυμοῦμαι τώρα τίνος Πάπα. Κάθηται οὗτος ἐπὶ λίθου καὶ κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς ἀνεστραμμένην ἐσβεσμένην δᾶδα στηρίζει διὰ τῆς ἐτέρας τὴν κεφαλὴν, ἐφ' ἧς ἀποτυποῦται φυσικωτάτη, γλυκυτάτη ἔκφρασις ἄλγους. Αἱ γραμμαὶ τοῦ προσώπου, ἢ ἀνύψωσις τῶν ὀφθαλμῶν, ἢ σύσπασις τοῦ χεῖλους, τὸ κάλλος τοῦ στήθους, ἢ εὐμέλεια, ἢ ἄρμονία καὶ ἡ εὐγένεια τοῦ λοιποῦ σώματος μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Κανόβας, ὁ ὕστατος ἀντιπρόσωπος τῆς μεγάλης τῶν μεγάλων καλλιτεχνῶν γενεᾶς, ἐμελέτησε τὰ μυστήρια τῆς ἑλληνικῆς τέχνης καὶ ἐνεφύσησεν

εἰς τὰ ἔργα του τὸ θεῖον πνεῦμα τὸ ἐμπνέον ἐκείνην. Τρὶς ἐπεσκέφθην μέχρι τοῦδε τὸν Ἅγιον Πέτρον, καὶ μετ' ἀγάπης ἀφωσιώθη εἰς ἐκάστην διάβασίν μου εἰς τὸ ζῶν τοῦτο ἀγάλμα. Τὸ εἶδα κατὰ προτομήν, κατὰ πρόσωπον, τὸ περιειργάσθη ἐκ τοῦ σύνεγγυς, τὸ ἠτένισα μακρόθεν, καὶ πάντοτε μετὰ δυσκολίας ἀπεσπάσθη ἐξ αὐτοῦ.

Ἐὰν αἱ ὁδοὶ τῆς νέας Ῥώμης καὶ τὰ οἰκοδομήματα οὐδὲν παρουσιάζουσι τὸ δυνάμενον ν' ἀναβιβάσῃ αὐτὴν εἰς πρωτεύουσαν μεγάλης εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως· ἐὰν αἱ πλεῖσται, ἂν μὴ πᾶσαι, αἱ πλατεῖαι τῆς κατ' ἐπιείκειαν μόνον φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦτο· ἐὰν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν κινουμένῳ κόσμῳ τῆς — ἀπὸ τῆς πλατείας Termini, διὰ τῶν ὁδῶν Nazionale καὶ del Corso, μέχρι καὶ πέραν τῆς Piazza del Popolo — δὲν ἀνευρίσκει τις τὰ ζωηρά, τὰ αἰετῶντα πλήθη τῆς ὡραίας Νεαπόλεως· ἐὰν δὲν ὑπάρχει ἐντὸς τῆς πόλεως περίπατος, κατὰ τὸν ὅποιον ν' ἀναπνεύσῃ τὸ στήθος καὶ ν' ἀγαλλιᾶσθῃ ἢ ὄρασις, ἔχει οὐχ ἥττον ἢ ἰταλικὴ πρωτεύουσα κάλλιστα θέατρα.

Ἦκουσα εἰς τὴν Argentina τὸν Ὁθέλλορ καὶ τὴν Αἰδάρ, εἰς τὸ Costanzi τὴν Ὑπροβάτιδα καὶ τὸν Ὀρφέα τοῦ Gluck, εἶδον εἰς τὸ Drammatico τὸν Γιὸρ τῆς Κοραλίας καὶ τὴν Διονυσίαν, εἰς τὸ Valle τὴν Σανταρινέλλαν, ἥτοι ἐν μεταφράσει, ἀλλ' ἔνευ ἄσμάτων τὴν Mam'zelle Nitouche, καὶ σχεδὸν ἐνόμισα ὅτι μετεφερόμην εἰς Παρισίους εἰς τὴν Opéra καὶ τὴν Comédie Française. Ἦτο δὲ τοσοῦτῳ μᾶλλον δεδικοιολογημένη ἢ τοιαύτη ἀπάτη μου, καθ' ὅσον καὶ τοῦ θεάτρου ἢ διαρρυθμίσεις καὶ τῆς σκηνῆς ἢ διασκευὴ καὶ τῶν ἠθοποιῶν ἢ στάσις, καὶ ὁ τόνος τῆς ἀπαγγελίας, εἰσι πισταὶ ἀντιγραφαὶ τῶν ἐν Γαλλίᾳ θεατρικῶν πραγμάτων. Καὶ ὅμως αἱ τυφλαὶ αὐταὶ ἀπομιμήσεις ἐκτελοῦνται ἐν χώρῳ τοσοῦτῳ ζηλοτύπως καὶ ἐχθρικῶς διατεθειμένη πρὸς τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο ἔθνος!

Ποσάκις, παριστάμενος εἰς τὸ Δραματικὸν θέατρον καὶ τὸ Valle, ἠσθάνθηθα βαθύτατον ἄλγος σκεπτόμενος ὅτι μόνοι ἡμεῖς δὲν ἔχομεν ἐθνικὴν σκηνήν! Καὶ ὅμως ἦτο τόσο ἐύκολον, τόσο φυσικὸν νὰ θέσωμεν ἀπὸ πολλῶν ἤδη χρόνων τὰς πρώτας βάσεις! Ἡ ἔκτακτος νοημοσύνη τοῦ Ἑλλήνος, ἡ τοσαῦτα ὑπεράνθρωπα, σχετικῶς πρὸς τὴν σμικρότητα τοῦ ἔθνους, κατορθώσασα, δὲν κατήρτισεν ἀκόμη τὸ θέατρον, τὸ ὅποιον εἶνε ἐκ τῶν πρώτων τεκμηρίων πεπολιτισμένης χώρας, τὸ σχολεῖον τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ παρήγορος προσφυγὴ τῶν ξένων.

Πόσον ἐπεθύμησα νὰ εἶχον ἐνταῦθα μετ' ἐμοῦ εἰς τὰ ἰταλικὰ θέατρα τὸν κύριον Ταβουλάρην καὶ τὸν Ἀλεξιάδην, νὰ συζητήσω μετ'

αὐτῶν, διαρκούσης τῆς παραστάσεως, τὸ ἀνεξάντλητον ζήτημα τῆς ὑποκρίσεως, πρακτικώτερον παρ' ὅσον τὸ συνεζητοῦμεν, κατὰ τὸ προ-
 παρελθὸν θέρος, ὅτε εἶχον ἀφορμὴν νὰ τοὺς βλέπω καθ' ἐκάστην.

Αἱ δύο δραματικαὶ εἰταιρίαι, αἵτινες παρεπιδημοῦσιν ἐν Ρώμῃ κατὰ
 τὸν παρόντα χειμῶνα, δὲν ἀναλαμβάνουσιν ἔργα Σαικσπέρου, Κορνη-
 λίου καὶ Οὐγκώ. Συναισθάνονται οἱ ἀποτελοῦντες ταύτας ἠθοποιοί, οἱ
 τελείαν ἐν τούτοις ὑποκριτικὴν μὀρφωσιν ἐμφαίνοντες, ὅτι ὁ κλῆρος οὗ-
 τος ἀνήκει εἰς ἄλλους ἐξόχους, πρὸς οὓς δὲν ἀποτολμῶσιν ἂν ἀντιπαλαί-
 σωσι. Διδάσκουσι λοιπὸν ἀπὸ σκηνῆς δράματα Ἰταλῶν κατὰ προτίμη-
 σιν ποιητῶν, ἢ ἔργα τοῦ Σαρδοῦ καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ. Ἡ
 σκηνικὴ διασκευὴ δὲν εἶνε πλουσία ὅσον εἰς τὰ γαλλικὰ θεάτρα, ἀλλὰ
 κομψὴ καὶ νέα. Ὁ ἱματισμὸς ἀκολουθεῖ πιστῶς τῆς ἐποχῆς τὰς ἀπαι-
 τήσεις ἢ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ συρμοῦ, ἀναλόγως πρὸς τὸ παριστάμενον
 δράμα. Κινοῦνται ἐπὶ σκηνῆς ὅπως ἤθελον βαδίσαι ἐντὸς τοῦ δωματίου
 των. Λαλοῦσιν, ὡς ὁμιλεῖ πᾶς θνητὸς ἐντὸς τῆς οἰκογενείας του ἢ μετ'
 ἄλλων ἀνθρώπων συναναστρεφόμενος. Δὲν χειρονομοῦσι βεβιασμένως,
 διότι ἡ τέχνη των ἔγκειται εἰς τὸ νὰ ἀναγράφωσι τὴν φύσιν καὶ τὴν
 ἀλήθειαν. Ὅταν ἡ σκηνὴ παριστᾷ συναναστροφὴν, γνωρίζουσι πῶς θὰ
 λάβωσι τὸ τέιον, πῶς θὰ εἰσέλθωσι, πῶς θὰ χαιρετήσωσι μίαν κυρίαν,
 πῶς θὰ τῇ ἀποτείνωσι φιλόφρονα λόγον, ἄνευ σπαρακτικῆς κινήσεως
 τῆς κεφαλῆς ἢ σχοινοβατικῆς τινοῦ ἄλματος! Ὅλα γίνονται ὡσὰν νὰ
 μὴ συμβαίνει τίποτε, ἂν καὶ γίνονται μὲ τὴν τῶν ἀξίαν, μὲ τὴν ἀ-
 λήθειαν, παράγουσι τὴν καλὴν ἐντύπωσιν!

Διατί οἱ καλοὶ ἐκ τῶν ἠθοποιῶν μας νὰ μὴ θυσιάσωσιν ὀλίγον χρό-
 νον, ὅπως ἐπισκεφθῶσι τὰ μεγάλα τῆς Εὐρώπης θεάτρα; Δὲν εἶνε ὅλοι
 πτωχοί. Ἄνευ τούτου οὐδεμία συζήτησις θὰ τοὺς πείσῃ, ἐφ' ὅσον, οἱ
 πλείστοι τοῦλάχιστον, ἐξακολουθοῦσι πιστεύοντες ὅτι οὐδεὶς γνωρίζει
 ὅσα αὐτοί.

Καλλιτεχνία, θεάτρα, γυναῖκες—ἰδοὺ εἰς τρεῖς λέξεις ὁ βίος τῆς
 Ρώμης. Ὁ ρωμαϊκὸς τύπος, τὸν ὁποῖον συνηθέστερον ἀπαντᾷ τις εἰς
 τὴν ἑξοχὴν, διατηρεῖται οὐχ ἤττον καὶ ἐν τῇ πόλει. Ὁ ξένος, ὁ ζητῶν
 καθημερινῶς ἐπάσχολησιν εἰς τὸ Corso, τὸ Pinzio καὶ τὴν Villa
 Borgese, ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ πᾶν βῆμα παρελαύνουσαν εἰκόνα ὡ-
 ραίων κυριῶν, εἴτε ἐπὶ πολυτελῶν ἀμαξῶν ἐποχουμένων ἢ περιεργαζο-
 μένων πεζῇ τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον τῶν καταστημάτων τῆς πρωτευ-
 οῦσης ἐμπορικῆς ὁδοῦ. Ὑψηλὰ παραστήματα, εὐθυτενῆ σώματα, ὡ-
 ραῖοι ἐκφραστικοὶ ὀφθαλμοί, καὶ ἀλαζὼν ὡς τὸ πολὺ ἦθος, ἀναμιννή-

σκοπι τὰς ἀρχαίας Μεδόνας, ἃς βλέπει τις ἐκτεθειμένας εἰς τὰ Μουσεῖα τῆς Νεαπόλεως καὶ εἰς τὰ ἐνταῦθα.

Εἰς τὸ Pinzio καὶ τὴν Villa Borgese ἀναπτύσσεται ποιά τις ζωὴ, ἣν ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ πόλις δὲν παρουσιάζει. Ὑπὸ μακρὰς καὶ πλουσίας σειρὰς δενδροφυτειῶν παρέρχεται καθ' ἑσπέρας γραμμὴ ἀνεξάντλητος ἰδιοκτητῶν ἢ ἀγοραίων ὀχημάτων, φερόντων τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ γένους καὶ τοῦ πλοῦτου. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ δάσους τῶν δένδρων τούτων, ἐκεῖ ἔνθα ἀπλοῦται δροσερὸς ἐκ χλόης τάπης, ἀθῶα παῖδια, συνοδευόμενα παρὰ τῶν τροφῶν αὐτῶν, παίζουσι, τρέχουσι, γελῶσι μὲ ὄλην τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν ζωηρότητα τῆς εὐτυχοῦς αὐτῶν ἡλικίας. Συγχρόνως ἐν ταῖς ὁδοῖς, αἵτινες εἶνε ἀπηγορευμένοι εἰς τὰς ἀμάξας, ἀμέτρητον πλῆθος περιπατητῶν ἀπολαμβάνει τὸν καθαρὸν ἀέρα καὶ τὰς μεθυστικὰς χάριτας τῆς φύσεως.

Ἡ ἀνακουφιστικὴ αὐτῆ εἰκὼν ἀναμιμνήσκει, ἐν ἐπαισθητῇ πτωχείᾳ, ἐν μικρογραφίᾳ μόλις, τὸ Parc Monceau, τὰ Ἡλύσια πεδία καὶ τὸ δάσος τῆς Βουλῶνης τῶν Παρισίων. Ἡ παραβολὴ εἶνε ἰκανῶς τολμηρά, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ἀγαπᾷ πάντοτε νὰ μεταφέρηται καὶ ἡ μνήμη νὰ συνδυάζη.

Πολὺ ὠραιότερα εἶνε ἡ Villa Pamphilli, ἥτις ἀπώτερον τῆς πόλεως, πέραν τῶν τειχῶν κειμένη ἐπὶ ὑψώματος, παρέχει ἀφθονώτερον ἀέρα καὶ πλουσιωτέραν θέαν. Τὸ πανόραμα τῆς Ρώμης καὶ τῶν περιχώρων ἐκτείνεται ἐκεῖθεν μεγαλοπρεπές. Δυστυχῶς ἡ ἐν τῇ ἐπαύλει ταύτῃ εἰσοδος, ὡς καὶ ἡ ἐν τῇ Borgese, εἶνε παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν ἐπιτετραμμένη καθ' ὠρισμένας μόνον τῆς ἐβδομάδος ἡμέρας, κατὰ δὲ τὰς ἐπιλοιπίους τὸ πλῆθος περιορίζεται συνωστιζόμενον, ἀσφυκτεῖ ἐν τῷ CORSO, ὅπερ ἀναλόγως τῆς ἐν αὐτῷ μεγάλης κινήσεως εἶνε στενόν, ὅσον ἡ ἡμετέρα ὁδὸς Ἑρμοῦ.

Ἐξω τῆς Ρώμης ἐν τούτοις ἡ ἰταλικὴ φύσις ἀναπτύσσει ἀφθονα τὰ μυθώδη θέληγτρα της. Ἐκεῖ μόνον, εἰς τὸ Castelli Romani, ἀναγνωρίζει ὁ ξένος ὅτι διατρίβει ἐν τῇ πρωτευούσῃ χώρᾳ, ἐν ἣ ἐπιπολάζει ὁ Ἔρως, τὸ ἄσμα καὶ ἡ χαρὰ. Ἐάν τις ἀπὸ τοῦ Βρεντησίου ἔλθῃ σιδηροδρομικῶς κατ' εὐθείαν εἰς Ρώμην, καὶ ἔλθῃ εἰς ὦραν, καθ' ἣν ἀνοίγουν οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δὲν δυνηθῇ νὰ ἐξέλθῃ τῆς πόλεως, λίαν εὐλόγως θὰ εἴπῃ ὅτι ὅσα ἤκουσε καὶ ἀνέγνω περὶ τῶν καλλονῶν τῆς Ἰταλίας ἦσαν ἀποκυήματα φαντασίας ποιητικῆς.

Τὸ Τίβολι, τὸ Φρεσκάτι, τὸ Ἀλβάνο, καὶ πλείστα ἄλλα ἐν τῷ μέσῳ, ἐντεῦθεν καὶ πέραν τούτων ἐκτυλισσόμενα μικρὰ χωρία, ἐπὶ

ὕψωμάτων καταφύτων, ἐντὸς χαραδρῶν πρασίνων, ἐπὶ κλιτύος λόφων θαλερῶν, ἐξηγουῖσι διατὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπικρατεῖ τόση ζωηρότης χαρακτῆρος καὶ τόσον ἄφθονος ἡ ποιητικὴ ἰδιοφυΐα. Ἄνερχόμενος διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τὴν πρὸς τὸ Ἀλβᾶνο ἀνωφέρειαν, ἀριστέροθεν ἔβλεπον ἀπλουμένην γαληνιαίαν τὴν θάλασσαν, ἐν ᾧ δεξιᾷ μου ἐξετείνετο ἡ χλοερὰ κοιλάς, ἣν ἐπιστέφει ἡ κωμόπολις.

Μοὶ εἶχον συστήσει νὰ ἐκδράμω μέχρι τῆς ὠραίας λίμνης Νέμη, ἐπωφεληθεὶς δὲ ἐκ τῆς ζωογόνου φθινοπωρινῆς ἡμέρας ἔσπευσα ἐκεῖ. Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγραφῶσι παρόμοιαι εἰκόνες. Ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀλβάνου μέχρι τῆς λίμνης Νέμη δρόμος διαρκεῖ πλέον τῆς ὥρας, διὰ μέσου θαλερωτάτης βλαστήσεως. Ἡ γῆ, ἣν ἄφθονοι κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας εἶχον ποτίσει βροχαί, ἀνέδιδε γλυκὺ ἄρωμα καὶ ἐχρωματιζέτο ὑπὸ ποικίλα καὶ πολύχροα ἄγρια ἄνθη. Αἱ ἀκτῖνες τοῦ μεσουρανοῦντος ἔτι ἡλίου ἐχρῦσιζον τὴν λείαν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, τῆς ὁποίας τὴν θελκτικὴν εἰκόνα ἐποίκιλλον πλοιάρια πλέοντα πλησίοντα κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν. Τὴν μικρὰν λίμνην, πρὸς ἣν ἀθροοὶ πάντες οἱ ξένοι σπεύδουσι, περικλείει κυκλοτερεῶς πάντοθεν σειρὰ ὄμαλῶν, καταφύτων λόφων, καὶ ἐποπτεύει οὕτως εἰπεῖν ἀρχαῖος ἱστορικὸς πύργος. Τὸ σιωπηλὸν καὶ βαθὺ ἐκεῖ μυστήριον ἐπιδραῖ εὐγλώττως καὶ ἰσχυρῶς ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἐν μόνον αἰσθημα ἔμπνεον εἰς αὐτὴν—τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ζωὴν.

Μετὰ τῆς ὠραίας ταύτης ἐντυπώσεως δίδω πέρας εἰς τὴν ἐπιστολήν μου, φίλε κύριε Ἀρσένη. Πολλὰ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε σᾶς ἔγραψα. Τόσον πολὺ τὸ ἀναγνωρίζω, ὥστε σκέπτομαι μήπως εἶνε προτιμότερον, ὅχι νὰ σᾶς πέμψω, ἀλλὰ νὰ ἐξαφανίσω μᾶλλον τὰ ὀλίγα ταῦτα φύλλα. Ἐπαφιέμαι ἐν τούτοις ὅπως εἰς τὴν ὑμετέραν κρίσιν καὶ σᾶς διαβεβαιῶ ὅτι μεγάλως θ' ἀνακουφίσητε τὴν συνειδησίν μου, ἐὰν πραγματοποιήσητε ὑμεῖς ὅ,τι ἐγὼ ἐπὶ τέλους, πρὸς χάριν σας μόνον, δὲν ἔπραξα.

Ἐγγραφὸν ἐν Ρώμῃ, τὴν 19/31 Ὀκτωβρίου 1888.

ἩΓΙΓΕΝΙΟΣ Γ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ

